

Elämää toisaalla/ pentti stranius

Muistelmia, pääosin opiskeluvuosista 1970-luvun Leningradissa

Sen muistan (=lapsuus ja nuoruus)

Muistan sen,
muistan
pakkashuuria nurkissa
äiti sanoo hiljaa aamulla,
katsoo kuivattujen kyynelten läpi
kaikesta kaukana olevaa veljeäni pyörätuolissa
sisko, hiihtämässä koulumatkaa, minua vanhempi
Sanoo: syö koulussa kunnolla, antavat lisää
illalla lämmitän leipäpaistia kotona
huomenna verilättyjä, naapurin täti,
teurastuspäivä, lupasi, vaikka velkaa mökistä.

Muistan
Eväsleipien päälle ripoteltu suolakerros
Äiti, niillä muilla juustoa ja makkaraa
katson vaivihkaa, jo ruokatuntia ennen sylki alkaa valua,
sen muistan

Muistan sen
muistan
kun vatsa kipeä, onko pakko
Muka vatsa , valehtelet, sinulla, aina terve, nyt menet
Mutta kun siellä koulussa ne pojat ilkkuvat
tyrkkivät kotimatalla veto-ojaan
katso sarkahousujeni märkiä polvia,
et tiedä en kerro, nauravat,
äiti, ne paikat siinä, eivät pidä vettä

Muistan sen
muistan
isä lupasi morapuukon,
mikä riemu, leikkasin keskisormeen näkyvän viillon
muutenkin isä aina poissa, Lapissa
Äiti, ne sanovat: se ollut talvella tukkikämpällä
vaan rosvona Rovaniemen vankilassa, tappelijä

ne nauravat, näen kiusaajien kasvot
äidin viiston alakulon
nekin kasvot
minä muistan,

Muistan muutakin
muistan
sen raivon , ylpeyden
seison asemalla jo lähdössä,
saattajia vailla kuten aina, vain vaunuja saattaen vaihdetaan
ei ylioppilasjuhlaa johan naurattaa kun:
Annelin baarin portailla kädessä olutpullo
siinä marssivat, kirkonmäelle, sankarihaudoille
ei hankittu kukkia, ei minulla valkolakkia lyyraa,
vaikka sukulainen kuulemma koululla ruusupuskan kanssa
Siinä seison ja odotan junaa ja se tulee
ja se vie minut kauas pois lapsuudesta,
pois toiseen maahan, utopiaan, johon uskon
sen muistan
– ja sekin usko, utopia minut pettää
– sen muistan

Rakas suku

Synnyin Lahdessa vuonna 1951. Lapsuus ja nuoruus kuuluivat kuitenkin Keski-Pohjanmaalla, Kannus Parsialassa. Isäni, kirvesmies Onni Daavid (1906-1988) muutti Pohjanmaalle perheineen jo 1950-luvun alussa kun sai potkut työstään Lahden Serlachiuksella. Ensiasunto oli laudoitettu ja talvisin jääkylmä lautamökki, ns. Ampumamaja, jonka vieressä entisten ja osin silloistenkin suojeluskuntalaisten käyttämä Kitinkankaan ampumarata. Muistan Isän ja ampumista. Sota ja epäonninen rintamakarkuruus oli jättänyt syvät arvet eikä sotajutuilla kotona hekumoitu.

Kannuksen Parsialassa asusti tuolloin, isäni Selma-siskon takapihan pikkuriikkisessä mummonmökissä isän äiti, satavuotiaaksi elänyt torpparin vaimo Josefiina (1874-1974), yli kymmenen lapsen äiti, tarinankertoja. Mummola oli Kannuksessa rakas paikka ja Josefiinan puulaatikon päällä kuuntelin 1950-luvulla tuntikausia muisteluja 1800-luvusta, Kalevalan sankareista, laukkuryssistä, kansalaissodasta, pulavuosista. Enemmän kyllä kiusaannuin niistä tarinatuokioista, sillä odotin mehua ja pikkuleipiä. Ehkäpä silti juuri Josefiinan omintakeisista Kalevala- ja raamattutulkinnoista alkoi kiinnostukseni menneeseen maailmaan.

Isäni oli, kuten suurin osa sukua, vasemmistolainen, *äskoodeeäl*, SKDL:n (Suomen Kansan Demokraattinen Liitto)-jäsen ja kannattaja, mutta ei hän ikinä ollut

puolueaktivisti, muuten vain luokkansa vanki. Kotiin tilattiin Neuvostoliitto-lehteä, joitakin työväenlehtiä ja myöhemmin Kansan Uutisia.

Äitini Mirja Mirjami (1915-1992) oli siivooja ja kätevä käsistään kuten isänikin. Mirja oli ikuinen optimisti, lapsuudessa pahoinpidelty, talosta taloon 1920-luvun alussa ”myyty” orpo huutolaislapsi. Rankoista kokemuksista huolimatta hän oli aina elämäniloinen ja empatiaa tunteva ihminen, vaikka lapsuuden traumat olivat kovia. Jatko oli yhtä surullista: ensimmäinen mies kuoli talvisodassa ja kolme ensimmäistä lasta tulipalossa. Äiti oli myös uskonnollinen, vaikka ei kirkossakävijä. Hän tilasi kotiimme, isän vastustuksesta huolimatta, Herätkää- ja Vartiotorni-lehtiä. Mirja pisti meidät lapset, vanhemman Eeva-Kaarina-sisareni (s. 1948) ja nuoremman veljeni, kotona hoidetun, lihasrappeutumaa sairastavan Pertti Anteron (1954-1974) pyhäkouluun ja kuljetti joskus myös jehovalaisten seuroihin. Herätkää-lehdestä opin lukemaan vähän ennen kansakoulua. Isä kävi SKDL-kokouksissa, joita myös joskus pidettiin kotonamme, erilaisissa vuokratasarmeissa, siellä missä milloinkin asuimme.

Yhden vuoden isä vietti vankilassa, kiivasluontoinen kun oli, jos joku häntä loukkasi. Se oli todella rankka vuosi meille lapsille. Totta puhuen, juuri jehovalaiset autoivat äitiäni ja meitä lapsia monin tavoin, elintarvikkein ja siivoamalla kun äiti väsyi jatkuvan puutteen alla. Tätä nykyä, 2023 on vaikea edes kuvitella, että Suomessa, Keski-Pohjanmaallakin nähtiin melkein nälkää 1950-luvun lopulla. Kun aloitin kansakoulun noina aikoina, äiti kehotti aina syömään koulussa kunnolla, koska kotona ateriat olivat iltaisian varsin niukat. Jos tiedät, mitä on leipäressu tai leipäpaisti iltapalaksi, ymmärrät mitä tarkoitan?

Ihme kyllä, kotona ei juuri silti riideltä. Isä ei ollut meille lapsille tai äidille koskaan väkivaltainen eikä juoppo, vaikka suvussa ryypättiin paljonkin. Isä joi yleensä kesäisin, pontikkaa kerran tai pari – käydessään kotiseudullaan, vanhan kotimökkinsä raunioilla, Kivijärven rantamaisemissa. Kotitöitä Kannuksen Raviradan talossa (jonka isä osti voitettuaan onnekaasti veikkauksessa satatonna) oli tarpeeksi esimerkiksi pikkuveljeni Pertin hoitamisessa. Jälkikäteen ajatellen vanhempani tekivät hänen suhteensa parhaansa: myöhemmin he hoitivat pitkiä aikoja myös Leningradissa syntynyttä esikoispoikaani Leoa (1974-), kun minä hurvittelin maailmalla enkä pystynyt täyttämään isän velvollisuuksiani (olimme eronneet Leon venäläisestä äidistä Valentinasta jo varhain 1977 ja erossa Leo jäi minulle, lähinnä Klava-nimisen anoppini toiveesta – siitä myöhemmin...)

Palataan kouluaikeihin. Minusta piti tulla isän työn jatkaja, kirvesmies, mutta halusin oppikouluun kuten parhaat kaverinikin. Luin kaikkea mahdollista, olin vuosikausia Mäkiraonmäellä sijaitsevan ”lainaston” vakioasiakas, lainauskortin numeron muistan yhä: 818. Kannuksen yhteiskoulua, joka oli maksullinen ja yksityinen oppilaitos, kävin vapaaoppilaana. Se oli köyhälle ainut mahdollisuus, ja köyhien vanhempieni ehto oppikoululleni: piti pärjätä sen verran, että vapaaoppilaspaikan ehdot täytyivät. Koulu sujuikin, vaikka yhteiskunnallinen ja anarkistinen radikalismini alkoi jo 15-vuotiaana. Kirjoitin helposti laudatur-ylippoilaaksi, keskiarvokin oli aina yhdeksän

paikkeilla. Muistan tapauksen kun vapaaoppilasanomusta ei kerran hyväksytty, olisiko ollut 1960-luvun puoliväli. Isä meni työkampeissa rehtorin puheille, iski nyrkin pöytään ja ihmetteli kun köyhän lapsi, jonka keskiarvokin oli yhdeksän paikkeilla, ei tullut hyväksytyksi.

Vapaaoppilaspaikka heltisi, rehtori oli kertomansa mukaan ”unohtanut” minun ja siskoni paperit jonnekin pöytälaatikkonsa alakertaan. Olin ylpeä oikeudenmukaisesta kohtelusta, isästäni. Yhä olen, siinä missä äitini hellästä rakkaudesta.

Lähdin Neuvostoliittoon opiskelemaan syyskuussa 1971. Olin kuullut opiskelumahdollisuudesta Kokkolan SKDL:n piiritoimistolla ja liittynyt pian 1971 myös SKP:n jäseneksi. Tuolloin olin kasvanut tai muuttunut 60-lukulaisesta radikaalista Tiedonatajaa lukevaksi taistolaiseksi, mistä SKDL-isäni ei tykännyt, mutta aika tyypillinen isämurhan protesti sekin taisi olla. Luin tuon ajan muotikirjankin, Tuula-Liina Variksen ensimmäisen miehen, Rauno Setälän ”Uusstalinistin uskontunnustuksen”. Tottakai minun piti olla vielä isääni radikaalimpi, mitä vaihetta kesti pitkälle 1970-luvun loppuun. Olsinpa pitäytynyt enemmän Pentti Saarikoskessa, Jomppa Ojajarjussa, Pekka Kejosessa tai muissa 1960-luvun radikaaleissa mielikirjoissani silloinkin, vaikka Marraskuun liikkeessä, Tricontissa ja Sadankomiteassa, mutta ei! ”Siperia” ja useimpina vuosina jatkunut lukemisharrastus kuitenkin opettivat myöhemmin.

Ensimmäinen vuosi Neuvostoliitossa sujui kieltä opiskellen ja uutta maailmaa haistellen Moskovassa. Ilmapiiri ja kansainvälisyys oli mahtava kokemus maalaispojalle! Ystäväporukka muotoutui Moskovon yliopiston valmistavassa tiedekunnassa hyvin kansainväliseksi, mutta silti kaipasin maalaispoikana pienempiin ympyröihin. Moskovon vuonna ystävyystyin kotkalaisen Timo Jalkasen kanssa: harrastimme molemmat lenkkeilyä ja tavoite oli juosta joskus maratoon. Se toteutuikin, myöhemmin Suomessa, mutta vasta vuonna 1980. Päädyimme sitten Moskovasta Leningradin valtionyliopistoon (LGU) syksyllä 1972. Timosta, minulle suuresta esikuvasta, tuli varhaisena luonnon- ja elämänsuojelijana biologi, minusta historioitsija. Valmistuimme molemmat 1977-78 ja palasimme Suomeen.

Arkielämämuistoja Leningradista 1970-luvulta

OPISKELU ja sen sisältö

Olin siis parikymppinen lähtiessäni opiskelemaan Neuvostoliittoon syyskuussa 1971. Sitä ennen olin käynyt ulkomailla vain kerran, muutaman viikon liftireissulla – Saksa-Ranska-Espanja – ystäväni Heikki Lahdenperän kanssa kesällä 1970. Se oli maailmankuvaa ja kansainvälisyyttä avartava kokemus, myös tiettyssä mielessä hyvä harjoitus puhua muuta kuin suomea, vähän englantia, vähän saksaa. Liftireissulla tapasimme myös muutamia hippiporukkaan kuuluvia, jopa marihuanan polttajia. En kuitenkaan kokeillut muita päihteitä kuin alkoholia, esimerkiksi rommikolaa Espanjan Barcelonassa.

Mutta mennään Neuvostoliitto-vaiheisiin. Valmistavassa tiedekunnassa, opiskelin venäjän kieltä ja kulttuuria, kouluhistoriaa ja kirjallisuutta. Moskovan yliopistossa, MGU:ssa 1971-72, meitä suomalaisia oli parikymmentä. Sitten seurasivat vuodet 1972-78 (tammikuulle 1978) Pietarissa, Leningradin yliopistossa, LGU:ssa – ja sen historiallisessa tiedekunnassa, mikä rakennus sijaitsi pitkän LGU:n päärakennuksen vieressä, nykyisellä Andrei Saharov-aukiolla. Kieltä oppi parhaiten käytännössä ja viikkotunneilla LGU:ssa suht nopeasti; parin vuoden kuluttua osasin hyvinkin sujuvasti venäjää eikä ympäristö enää ollut yhtä pelottava kuin aikaisemmin: pysyin kärryillä siitä, mistä torilla, kapakassa tai bussissa puhuttiin.

Historian opiskelu “Uuden ajan kafedrassa” oli melko koulumaista, varsinkin ensi kurssit. Tentit suoritettiin suullisesti, venäjäksi tietysti. Tenttitilaisuus oli sellainen, että pöydän takana istui ehkä kolme tenttijää (professori ja dosentit). Otit pöydältä lapun, summittaisesti. Siinä oli yleensä kolme kysymystä aiheesta (arkeologia, etnografia, Euroopan uusi historia, Venäjän historia, kompuolueen historia, Euroopan työväenliikkeen historia, historiallinen materialismi, diamat, istmat, kirjallisuuden historia, taidehistoria, taloushistoria, tilastotiede jne) . Käänsit lapun ja valmistauduit, ehkä varttitunnin tai enemmänkin. Sitten vain keskustelemaan aiheesta venäjäksi. Tentiarvosanat olivat asteikolla 2-5 tai 1-5, jolloin viitonen tarkoitti erinomaisia tietoja ja 1-2 hylkäystä, uusintaa. Pari tenttiä meni uusiksi, yleensä sain asteikolla 4-5 arvosanoja.

Opetus oli myös hyvin autoritaarista, opettajakeskeistä, pelkkiä luentoja ja sitten myöhemmin seminaareja, joissa käsiteltiin kurssityön aiheita. Paljon riippui juuri opettajasta. Dosentit olivat parhaita, innostavimpia. Keskiviikkoisin venäläisopiskelijoilla oli “vojenaja podgotovka” eli sotilaskoulutusta, josta ulkomaalaiset olivat vapautettuja. En siis oppinut ampumaan Neuvostoliitto-vuosinani, mutta venäläisopiskelijat suorittivat näillä harjoituksilla osan tulevaa armeijan aikaansa – ja pääsääntöisesti heistä tuli sittemmin puna-armeijan reservin upseereita. Toisaalta, myös lauantai oli minulle, ulkomaalaiselle lyhyt työ- tai luentopäivä – kuten venäläisillekin.

Politiikka näkyi erityisesti NKP:n eli puolueen historiassa ja diamat-istmat-aineissa – siis dialektinen ja historiallinen materialismi. Seminaareissa puhuttiin vapaammin ja joskus jopa keskusteltiin. Pääsääntöisesti NKP:n historian luennoilta pinnattiin, vaikka aluksi nekin ulkomaalaisia, ainakin minua, kiinnostivat. Kun yleisluennon osallistumislista kiersi salissa, saattoi pyytää kaveria kirjoittamaan oman nimensä, vaikka vietti aikaansa muualla, esimerkiksi aamupäivän elokuvissa tai Vasilinsaaren suositussa Gavan-kapakassa oluella! Yleisluennoilla saattoi olla satakin kuulijaa, joten pinnaaminen oli helppoa. Siihen oppi nopeasti.

Mitään monistetta ei yleensä ollut, mutta aina saattoi myöhemmin kopioida kaverilta luentomuistiinpanot. Niitä myytiinkin, vodkapullosta, kaljaillasta. Jotkut

luennoitsijat, juuri NKP:n luennoilla, lukivat tekstinsä lähes suoraan paperista Työpäivä, siis luennot ja seminaarit alkoivat yleensä klo 09.00 ja päättyivät klo 15.00, joskus oli iltaluentoja ja seminaaritehtäviä, joita tehtiin asuntolan lukusalissa tai yliopistolla.

Pääsääntöisesti historian opiskelu oli erittäin yleissivistävää. Perustiedot ovat myöhemminkin auttaneet paljon työssäni ja jatko-opinnoissa esimerkiksi Joensuun yliopistossa kun tein lisensiaatin tutkimukseni aiheesta “Intelligentsija Venäjän murroksessa. Myytti 60-lukulaisesta sukupolvesta” vuonna 2000. Sitä ennen oli ollut jo pitkä työura muualla, esimerkiksi Suomen elokuva-arkistossa. Sielläkin yleissivistävästä opiskeluajasta ja tietysti kielitaidosta oli uskomatonta hyötyä elokuvayhteistyössä. Varsinkin 1980-luvulla kun Neuvostoliitto alkoi muuttua glasnost ja perestroika-politiikan vuosina

Viimeisillä kursseilla (4-5. kurssi) LGU:ssa opiskelu oli vapaampaa ja siihen kuului muutaman viikon tai kuukauden “praktiikka” eli historianopetus jossakin koulussa. Opetin muistaakseni Euroopan uudempaa historiaa vuonna 1976 ja siinä sivussa Suomen-Neuvostoliiton suhteiden historiaa Pietarin Vasilinsaaren englannin kieleen erikoistuneessa koulussa, sen yläasteella, missä oppilaani olivat jo murrosikäisiä ja varsin kiinnostuneita keskustelemaan suomalaisen opettajan kanssa. Opettajaa kunnioitettiin koulussa nousemalla seisomaan kun tulin luokkaan ja nousemalla ylös myös vastatessa. Usein ihmettelin myös hyviä, perusteellisia vastauksia – tosin myös ulkoa opettelemista esiintyi paljon.

ARKI ja sen ongelmat

Asuin Pietarissa ensimmäisen puoli vuotta 1972 ja kevääseen 1973 LGU:n asuntolassa nro 6 (Mytninskaja Naberezhnaja). Ensin huonetovereita oli vetoisessa kulmahuoneessa peräti 6 kpl, mutta näkymät Neva-joelle ja Talvipalatsin suuntaan upeat! Sitten muutin, jo kolmatta kurssia opiskelevan suomalaisen historioitsijan, Kauko Kemppisen ehdotuksesta asumaan huoneeseen, jossa oli vain 3 muuta huonekaveria: Kake, Tsou (korealainen) ja Manfred (unkarilainen). Kun aloin seurustella, muutimme tulevan vaimoni Valentinan kanssa kaupungille, kommunalkaan keväällä 1973.

Asuminen oli halpaa, 90 ruplan stipendistä meni 2 ruplaa vuokraan, suurin osa ruplista ruokaan parissa “stolovajassa” (asuntola 6, alakerta ja “Akademitsheskaja stolovaja”) ja loput huvituksiin, elokuviin, vodkaan, illanviettoihin. Kirjoja sai lainattua ilmaiseksi, mutta aina niitä ei ollut kaikille, joten luentomuistiinpanoja kopioitiin ahkerasti kavereilta tenttejä varten.

Ruoka oli varsinkin “Akademitsheskajassa” oikein hyvää ja halpaa, alle ruplalla sai syödä vatsansa täyteen. Joskus myytiin tsekkiläistä oluttakin, tutuksi tuli Pilsner Urquell. Petivaatteet, siis lakanat vaihdettiin asuntolassa parin viikon välein tai kerran

kuukaudessa, keittomahdollisuus oli kerroksen yhteiskeittiössä. Aika usein iltaisin paistettiin perunoita tai keitettiin kaalikeittoa isossa kattilassa. Teetä juotiin jatkuvasti ja iltaruokana oli usein voileipiä, päällä Doktorskaja-makkaraa tai Gollandski-juustoa.

Vesi oli ongelma; vain kylmä vesi tuli käytävakeittiöön ja vessaan. Suihkuhuoneessa oli lämmintä vettä ehkä pari kertaa viikossa, miehet ja naiset kävivät suihkussa eri aikoina, eri päivinä, samoin pyykkituvassa. Pesukoneita ei ollut, joten nyrkki-pyykki oli ainut mahdollinen. Pyykätessä tutustui hyvin paikallisiin, myös Siperiasta tai Kaukasukselta tulleisiin erivärisiin ja näköisiin tyttöihin. Kävin pyykkituvassa mielelläni.

Muutaman kerran vuodessa kävimme jossakin Vasilinsaaren yleisessä saunassa. Ne reissut olivat juhlahetkiä venäläistoverien johdolla ja niihin liittyi aina jokin merkkipäivä. Saunominen kesti tunteja, olutta ja vodkaakin juotiin vapaasti.

Ongelmia asumisessa piisasi. Asuntola oli usein likainen, roskakorit täynnä vessaa ja keittiötä myöten, torakat ikuinen vaiva. Täitäkin sain hiuksiini kerran kun nukuin yötä epämääräisessä kämpässä, epämääräisessä seurassa Vasilinsaarella, mutta esimerkiksi lutikoita ei Leningradin vuosina näkynyt asuntola kuutosessa. Ne olivat kyllä minulle tuttuja syöpäläisiä Kannuksen Raviradan kotimökistä, inhottavia ja kutiavia verenimijöitä: isä osti jostakin huutokaupasta tai mustalaisilta ikivanhan sohvan ja sen syövereissä lutikkalauman. Niitä myrkytettiin kerran pari ja sohvakin sai kyytiä.

Torakoita myrkytettiin silloin tällöin lähes jokaisessa Leningradin opiskelija-asuntolassa, ainakin 1970-luvulla, mutta nehan söivät ravinnokseen vain leivänmuruja ja ruuanjätteitä, ei verta. Pian myrkytyskampanjan jälkeen torakat palasivat aina takaisin. Myös rottia näkyi joskus keittiössä, mutta eivät eläimet juuri haitanneet – eikä melu tai ikuiset juhlat. Kaikkeen tottui nuorena – ja oli upeaa viettää aikaa kansainvälisessä porukassa, alakerran tai lukusalin tansseissa viikonloppuisin. Kerran asuntola kuutosessa piipahti viikonloppuna itse kuuluisa bardi, Vladimir Vysotskikin, minkä vierailun ja kitaranrämpytyksen muistan vain hämärästi ja siksi että samana yönä tapasin kai vaimonikin. Muistaakseni. Ai niin, edellisenä päivänä nousi hirmuinen tulva kun tuuli puhalsi mereltä ja Neva-joen juoksu hidastui. Vesi tulvi asuntolamme kellariin ja pelastimme sieltä satoja pahvilaatikoita varastoista – kahlaten tuntikausia vyötärölle asti ulottuvassa kylmässä lokakuun vedessä. Se oli velvollisuuteni, kuuluin asuntolan opiskelijaneuvoston, Studsovetin jäsenistöön.

Illanvietot ja discot olivat suosittuja, erilaiset kansallisuuspäivien epäviralliset tilaisuudet ikimuistettavia juhlia. Välillä illanvietoissa tosin oli pieniä kahinoitakin, jotka liittyivät juopotteluun tai mustasukkaisuuden aiheuttamiin riitoihin. Yhden kerran jouduin pieneen käsirysyyn kun muuan tsetseeni ahdisteli vaimoani, joka oli taitava tanssija ja usein lauantaidiscon flirttaileva keskipiste: olin mustasukkainen, mutta ujo puuttumaan hänen esiintymisiinsä, vaikka selvästi kärsinkin tilanteesta.

Tsetseeni repi paitani, uhkasi kaksintaistelulla, mutta korvasi revityn vaatekappaleeni myöhemmin suosiolla ja vodkalla. Meistä tuli melkein ystäviä.

Keväällä 1973 muutin tämän discokuningattaren, tulevan vaimoni Valentinan kanssa Pietarin ydinkeskustaan, Vanhan ja Uuden Nevskin risteyskohtaan, Moskovan aseman lähistölle - kommunalkaan, jota hallitsi vanha juutalaiseukko, NKP:n jäsen. Jostakin syystä hän otti meidät vuokralaisikseen 30 ruplalla kuukaudessa, vaikka tiesi ulkomaalaisuuteni. Asuimme siis pimeästi, laittomasti kaupungilla, mutta ei siitä juuri kukaan välittänyt. Virallinen osoitteeni oli asuntola 6, Mytninskaja Naberezhnaja. Kanssamme samassa kommunalka-huoneessa asui välillä myös vaimoni ystävätär, Natasha, joka seurusteli silloin ranskalaisopiskelijan kanssa. Niinpä pienessä huoneessa oli välillä vähän liiankin intiimi kansainvälinen tunnelma, mutta vaatekaappeja siirtelemällä yksityisyys säilyi kuten usein asuntolahuoneessakin – ja pääsääntöisesti asuimme Valentinan kanssa kahdestaan tuossa kommunalkassa aina avioliittoomme, toukokuulle 1973 saakka. Ryhmäseksiä en muista vielä tuolloin harrastaneeni. Sitten, hääpäivän jälkeen, piti hakeutua muualle. Muitakin kommunalkoja opiskelijaurallani oli, mutta tuskin edes muistan kaikkia...

Suomalaisyhteisö oli vähän hajanainen 1970-luvun Leningradissa. Oli yliopiston porukka, kielikurssilaiset, Lääkiksen eli Lääketieteellisen instituutin lääkäriopiskelijat, joita oli pian sadoittain – ja sitten vielä PTU:n, eri ammattiotopistojen ja instituuttien opiskelijat.

Poliittisesti jakauduttiin taistolaisiin ja revisionisteihin, revareihin. Taistolaiset olivat Taisto Sinisalon ja SKP:n vähemmistön liittolaisia, revarit SKP:n enemmistöläisiä tai puolueettomia vasemmistolaisia, jokunen kai myös SKDL:n jäsen. Minä ja kotkalainen Timo olimme perustamassa Moskovassa MASS-nimistä järjestöä, Moskovan Akateemista Sosialistiseuraa 1971 – ja sitten vuoden 1972-73 vaihteessa muistaakseni myös LASS-järjestöä, Leningradin Akateemista Sosialistiseuraa. Emme silti olleet niiden johtotehtävissä, mutta aika harva suomalainen on ollut molempia yhdistyksiä perustamassa, luulisin. Kokoonnuttiin erikseen, siis taistolaiset ja revisionistit, mutta yhdistävänä järjestönä oli silti “Suomalainen osakunta”/ Zemljatshestvo, johon kuuluivat kaikki Leningradissa opiskelevat suomalaiset. Lääketieteen opiskelijoilla oli vielä oma yhdistyksensä, Chiasma. Juuri näiden järjestöjen nimissä saimme kutsuja myös Suomen konsulaatin juhliin, aina itsenäisyyspäivänä 6.12. myöhempinäkin vuosina.

Ystäviä oli monesta maasta: eniten tutustuin toki venäläisiin, varsinkin Valentina-vaimoni kautta myös hyvin tavallisiin työtätekeviin, mutta myös keinottelijoihin. Moskovassa tunsin yhden Hasboldin ja siskonsa oikein hyvin: he olivat kotoisin Mongoliasta, diplomaattiperheen lapsia, joilla riitti kaviaaria, rock-levyjä ja ranskalaisia viinejäkin. Pietarissa ulkomaan tuttujani olivat Japanista kotoisin oleva

Makoto, joka kävi luonani Suomessakin. Sitten oli korealainen Tsou ja saksalainen Manfred, jonka kanssa joskus lenkkeilimme.

Pian esikoispoikani Leon synnyttyä 1974, ystävästyimme Valentinan kanssa naapurihuoneen opiskelijapariskuntaan, Valeriin ja Natashaan, joille syntyi poika nimeltä Denis samana vuonna kuin Leo. Hoidimme välillä myös toistemme lapsia, jotta olisi vapaa-aikaakin. Samoin kävimme vuorotellen hakemassa “maitokeittiöltä” ilmaista lastenruokaa kun lapsemme olivat alle vuoden ikäisiä. Lastenruoka oli ilmaista. Valeri, joka oli etnografi ja varhainen “toisinajattelija”, sai minut mukaan myös asuntola kuutosen Studsovet-neuvoston touhuihin – olin sen ainut ulkomaalaisjäsen. Järjestimme juhlia ja olimme joskus itsekin järjestysmiehinä huolehtimassa ettei tapeltu tai juotu liikaa. Myös uusien opiskelijoiden majoittaminen, ns. “shahmatka” eli shakkilauta kuului tehtäviimme. Se tarkoitti tasapuolista uusien opiskelijoiden asuttamista asuntolahuoneisiin. Erittäin hyväksi ystäväksi tuli myös ikäiseni Volodja, joka oli kalmukki. Hän oli tehnyt yhden suht harvinaisen ulkomaanmatkankin armeijan aikana, nimittäin panssarivaunulla Prahaan vuonna 1968!

Ikävä kyllä kadotin yhteyden Volodjaan, joka oli Valerin tavoin etnografi, kun hän muutti opiskelujen jälkeen Siperiaan, ihanan burjaattivaimonsa Ljusan kanssa. Joskus 2010-luvulla kuulin, että hän oli kuollut, kuten kuoli jo häntä ennen Valerikin. Viina vei miehen, siis Valerin, joka oli aktiivisesti kaatamassa byrokraattista neuvostosysteemiä ja perusti opiskelujen jälkeen 1990-luvulla Dialog-nimisen yksityiskoulun Pietariin. (Vein sinne Dialog-kouluun joskus 2000-luvun alussa tutustumaan myös Joensuun yliopiston ulkomaalaisopiskelijoita). Valeri toimi koulunsa rehtorinakin, mutta pettyi pian uuteen Venäjään ja Boris Jeltsiniin. Avioero Natashasta oli lopullinen isku, mikä vei alkoholismiin. Natasha taas toimi hyvässä virassa Gazpromin juristina kun viimeksi tapasimme, joskus vuonna 2015. Hänellä oli keskeinen roolinsa myös minun ja Valentinan avioeroprosessissa, nimenomaan oikeustiedettä lukeneena opiskelijana, kun erosimme vuonna 1977 ja minusta tuli virallisesti Leo-pojan yksinhuoltaja.

Menin naimisiin vapun jälkeisellä viikolla 1973, Leo Aleksis syntyi 10.10. 1974 ja erosimme huhtikuussa 1977. Tammikuussa 1978, vähän ennen muuttoani Suomeen ja vähän ennen kuin olin puolustanut diplomityötäni menin naimisiin toistamiseen, nyt Tatjanan, Tanjan kanssa. Hän oli ekonomisti, jolla oli hyvä talouspuolen sihteerin virka Kirovin tehtaalla. Tanja oli internaatissa kasvanut orpolapsi, jonka sinnikkyys vei hänet Leningradin yliopistoon. Työ Kirovin panssari- ja tykkitehtaalla jäi kun hän tuli perässäni Suomeen vapuksi 1978. Saimme kaksi lasta, Christinan 19.7.1978 – ja Danielin 24.8.1982. Erosimme virallisesti vuonna 1985, Suomessa – mutta sitä ennen olimme jo muuttaneet erillemme, pian Danielin syntymän jälkeen.

Elämä oli Suomessa aluksi, siis Helsingissä työtöntä, risaista ja köyhää. Vain halpa vuokra-asunto keskellä Helsinkiä Siltavuorella, lupsakka vuokraisäntä, toimittaja

Juha Virkkunen ja armeijan aika pelastivat pahimmalta. Syksystä 1978 kesään 1979 vietin Santahaminan Saharassa, suojelumieskoulussa Upinniemessä ja Nastolan väijyssä, Lahden lähellä...

Opiskeluaikana en ollut paljonkaan tekemisissä virallisten puolue-elinten, saati KGB:n kanssa. Muistan kuitenkin, että pidin suomalaisopiskelijoiden puolesta puheen Leningradin Ystävyystalolla kun Suomen ja Neuvostoliiton YYA-sopimus täytti 25 vuotta. Elettiin siis huhtikuuta 1973. Tilaisuus televisioitiin ja aamulla olinkin sitten jonkimmoinen julkkis ja kättelijöitä oli roppakaupalla historiallisen tiedekunnan käytävällä. Muistan sen jälkeen käyneeni hyviä keskusteluja LGU:n historiallisen tiedekunnan Partbyron Mark Nikoljaevitsin kanssa. Tämä kai vastasi tiedekunnan puoluetyöstä ja ulkomaalaisista yhdessä ulkomaalaisten dekaanin kanssa. Mark opetti Euroopan historiaa ja piti hyvin keskustelevia luentoja. Hän avusti minua myös asuntolan Studsovetin asioissa ja auttoi perhehuoneen saamisessa kun Valja synnytti poikamme Leon. Mark oli näin jälkikäteen ajatellen todella kelpo kommunisti! Niitäkin oli, ei pidä ajatella systeemistä, maasta ja moraalista ihan mustavalkoisesti, jälkijättöisesti.

Tottakai jouduin myöhemmin myös oikeuden kanssa tekemisiin kun erosimme 1977, mutta en halua toistaa itseäni: näistä asioista olen kirjoittanut puolifiktiivisesti romaanissa, kirjassani *Leijonasillalla, vähän vaille viisi...*

Yllättäen, on pakko tunnustaa, kuten kirjastani, "autofiktiosta" ilmenee, että oikeuden päätös, tuomarin ja asianajajan toiminta oli niin puolueetonta kuin se vain voi olla niissä olosuhteissa: harva ystävänikään tuolloin uskoi, että suomalaisesta isästä voi tulla yksinhuoltaja Pietarissa, oikeusjutussa, jossa vastassa on venäläinen äiti ja oikeuslaitos henkilökuntineen, joka pääsääntöisesti ei voi ajatellakaan, että miehestä, saati nuoresta suomalaisesta isästä, olisi lapsensa yksinhuoltajaksi. Totta puhuen, ei minusta ollutkaan muuta kuin kostajaksi...mutta se on taas toinen tarina.

Toisinajattelijoihin tutustuin paremmin vasta työurallani Suomessa, lähinnä elokuvayhteistyön aikana 1980-luvulla, kun pestini alkoi Suomen elokuva-arkistossa 1981. Tuon ajan ihmis- ja työsuhteista ja arkielämän byrokraatiasta sekä ongelmista löytyy tekstejä kirjoistani *Vähän äkkipäinen muuttomies* ja *Joutilaan työhistoria* sekä tietokirjastani *Unohdettu valkokangas*, joten ei siitäkään tässä enempää.

Varsinaiseen rikollisuuteen en törmännyt, keinottelua lukuunottamatta – ja ensi vuosina välttelin myös mustan pörssin kauppaa. Osin ideologisista syistä, sillä minusta keinottelu oli peräti vastenmielistä – ja 90 ruplan stipendilläkin pärjäsi hyvin. Myöhemmin myin joitakin rock-levyjäni ja salakuljetin niitä myös ystävilleni, jotka maksoivat joko ruplilla tai Saksan markoilla. Suurimmat kaupusteluni liittyivät viimeisiin vuosiin: myin kirjoituskoneeni 300 ruplalla, Gary Glitter-"korkokenkäni" satasella ja toin ystävälle farkut sekä hinnakkaan talvitakin Suomesta. Niillä rahoilla teimme toisen vaimoni, Tanjan kanssa ikimuistoisen matkan Ukrainan Hmelnitskiin ja Mustan meren lomalle, Odessaan. Suomeen päin salakuljetin silloin tällöin viinaa,

siis vodkaa ja kerran tienasin muutaman sata markkaa, myymällä kirpputorikauppiaille Hietalahdessa kehnon, kaiketi väärennetyn ikonin.

Lomatkin vietin pääsääntöisesti Neuvostoliitossa, ensin ensimmäisen Valja-vaimoni vanhempien luona Armavirissä ja Mustalla merellä, Sotsissa. Oli mukava lomaila myös Leningradin lähistöllä ja Terijoen hiekatkin tulivat tutuiksi kesäisin. Kerran anoin pääsyä “strojotrjadiin”, rakennusprikaatiin, rakentamaan BAM-rautatietä Siperiaan kesäloman ajaksi. En saanut lupaa. Peruste oli se, että olin humanisti, historian opiskelija. Tiedän kyllä, että monet ulkomaalaiset olivat rakentamassa BAM-rautatietä 1970-luvulla. Sehän oli Gulag-leirityövoimalla aloitettu hanke jo paljon aikaisemmin.

Tanjan kanssa ehdimme tehdä vuonna 1977 kesällä ihanan Hmel'nitskin-Odessan matkan. Koko opiskeluaikana olin yleensä vain viikon tai pari Suomessa vuosittain, talvi- ja kesälomalla, aikavälillä 1971-1977. Opiskeluaikana piti anoa aina viisumi Suomeen päin, jos lähti lomalle. Vain kerran sain pikaviisumin, nimittäin maaliskuussa 1974 kun sain kotoa sähkeen veljeni Pertin kuolemasta...

Itse en sairastellut opiskeluaikana paljonkaan, lukuunottamatta syyskauden toistuvaa flunssaa, mikä johtui ensi vuosina Leningradin kosteista sääoloista. Siihenkin tottui. Polveni, siis polvilumppioni kärsi pienen murtuman kun kaaduinkin joskus 1975 asuntolan portaissa, humalassa tietenkin. Se hoidettiin hyvin ja pikaisesti klinikalla, mutta jalka paketissa sain ontua pari viikkoa enkä päässyt lenkkeilemään mikä harmitti vietävästi. Ontuessani kulttuuritietoinen ystäväni Valeri antoi minulle uuden lempinimenkin: “Notre Damen kellonsoittaja”.

Onnettomuuksia kai sattui suomalaisillekin, mutta ei pahempia asuntola kuutosessa. Kuulin kyllä yhdestä tapauksesta kun venäläis-algerialaisen perheen lapsi tipahti katuun parvekkeelta – ja tiesin erään lääketieteen opiskelijan pudonneen vahingossa ikkunasta. Hän kuoli joku päivä myöhemmin ja suomalaisopiskelijat osallistuiivat muistotilaisuuteen, ortodoksisiin hautajaisiin. Kuulin myös huhuja ainakin yhdestä lääketieteen opiskelijan itsemurhasta.

Mitä tulee poikani Leo Aleksiksen syntymään lokakuussa 1974, kokemus oli hurja. Minulla ei ollut mitään mahdollisuutta päästä synnytyssaliin, saati edes näkemään esikoisjälkeläistäni kolmeen vuorokauteen. Vain ruokapaketteja saattoi synnytyssairaalan osastolle välittää. Ensimmäinen kosketus poikaani oli silloin kun hain kapaloikärittyn paketin ja huonovointisen äidin, Valentina-vaimoni Petrogradin alueen synnytyssairaalan aulasta neljännen päivän aamuna. Minua oli evästetty neuvostotyylisiin: kukkia pitää osaston hoitajille ja vaimollekin viedä, mutta tärkeintä on sujauttaa lapsikäärön ojentavalle hoitajalle kolme hopearuplaa, jotka tuskin olivat hopeaa. Mutta: ruplat ojennettiin vain poikalapsen synnyttäneelle, tyttölapsen puolesta sai toki antaa suklaarasian. Käytäntö oli oudon sovinnainen, mutta en minä

sitä tuolloin ajatellut. Kukkat ojensin ja ruplat unohdin, vaikka olivat taskussa valmiina.

Lastenhoito synnytyksen jälkeen toimi moitteettomasti. Synnytyksen jälkeisinä aikoina joku Leningradin Petrogradin alueen neuvola- tai terveyssisar kävi meillä asuntolassa muistaakseni kerran viikossa. Kyseli ruokinnasta ja koputteli ja mittaili Leon pääkoppaa. Antoi neuvoja ja määräsi rokoteajat poliklinikalla. Tämä seuranta oli täysin ilmaista kuten vauvanruoka "maitokeittiöltä" kun vaimoni rintamaito loppui. Leo-poika ei käynyt lastenseimessä, siis päivähoidossa kuin ajoittain, vaimo ja mahtava, Armaviristä avuksemme saapunut Klava-anoppi hoitivat hänet, kun opiskelin ja vaimoni hurvitteli viikonloput. Niin tein aina tilaisuuden tullen itsekin.

Olimme nuoria vanhemmiksi, vähän yli parikymppisiä ja molempia meitä kiinnostivat enemmän juhlat ja huvittelu kuin vakava suhtautuminen lapseen, vanhemmuuteen. Onneksi anoppini Klava oli suureksi avuksi.

Juhlimista ja juopottelua sekä kevytmielistä suhtautumista lapseeni kadun nyt, tottakai, mutta katuminen ei auta muuten kuin siinä, että osaa pyytää anteeksi... En kuitenkaan kadu sitä, että vaimoni viettäessä aikaa muualla, arabien ja useamman afrikkalaismiehen kanssa, jouduin pakostakin istumaan iltoja Leo-poikani kanssa. Leo Aleksis oli äärettömän rauhallinen lapsi jo puolivuotiaana, johtuen ehkä pitkään, ainakin 3-4 kuukautta kestäneestä kapalovaiheesta? On siinäkin puolensa, vaikka se tietenkin rajoittaa normaalia lapsen kasvua ja kehitystä. Noina kuukausina kirjoitin diplomityöni ja luin lopputentteihin, jotka läpäisin helposti: venäjän kieli oli hallussa ja aikaa iltalukemisiin riitti, kun ei voinut jättää poikaa ja lähteä juhlimaan. Paitsi silloin kun joku avulias tilapäinen seuralainen tai Valeri ja Natasha hoitivat Leoa.

Totuuden nimissä on sanottava, että olin myös monen mielestä obse kuutosen miessankari, ainut harvinainen miesyksinhuoltaja lastenvaunujen kanssa, ei vain teoriassa vaan käytännössäkin vuodenvaihteen 1976-77. Tämä tarkoittaa sitä, että naisseuraa ja ihailijoita piisasi – ja minulla kyllä riitti myös kumppaneita intiimileikkeihin. Aika oli antoisaa sen suhteen, että monet kansallisuudet ja seksuaaliset erilaiset kansalliset estot, vapaudet, rakastelemisen tyylit ja mies-naisuhteiden kanssakäymisen tavat, oudot himot, vielä oudommat ennakkoluulot ja kummalliset erikoisuudetkin tulivat tutuiksi. Siitä on ollut oma hyötynsä...tai haittansa.

Sitä ehkä kadun etten osannut "ennustaa" Neuvostoliiton hajoamiskehitystä, edes glasnost ja perestroika-politiikkaa 1980-luvulla tai sen alkamista, vaikka ystäväperhe Valeri ja Natasha kansanvallasta ja demokratiasta puhuivatkin. Mieltivät nimenomaan sitä, miten uskon puute sosialistiseen utopiaan oli mennyt: puhutaan yhtä, tehdään toista. En uskonut heidän ennustuksiaan tulevasta, taisin jopa nauraa ja väittää keittiökeskusteluissa, että Neuvostoliitto on ikuinen ja ainut turva lännen työväenliikkeelle. En osannut ennustaa 1980-luvun kansalaisintoa, en 1990-luvun

kurjuutta enkä sitäkään, että koko maa ja koko valesosialistinen leiri hajosi kuin korttitalo 1990-luvulle tultaessa?

Suomi ei ollut Neuvostoliitossa opiskelleen paratiisi

Sain Suomessa opetusministeriöstä vastaavuuden opinnoilleni vasta Suomen elokuva-arkisto- työsuhteeni aikana 1980-luvun alussa, maisterin paperit. Sillä ei ollut mitään merkitystä työn kannalta. Ennakkoluulot iskivät nopeasti heti Suomeen palattuani eikä koulutusta vastaavaa työtä, opettajan tai tutkijan hommia löytynyt. Muutaman tilapäiskeikan ja YLE-kulttuuritoimituksen tulkkauustyön jälkeen päädyin suosiolla armeijaan, jotta vaimoni ja heinäkuussa 1978 syntynyt tyttärenti Christina pärjäisivät ja saisivat lakisäätesistä sotilasavustusta.

Ihmettelin etten kelvannut edes tulkiksi Leningradin, Moskovan tai Siperian isojen firmojen työmaille. Ehkä se johtui maineestani, opintoalastani, joistakin kriittisistä lehtikirjoituksista tai SKP:n jäsenyydestä, mikä jatkui vielä vuoteen 1981. Esimerkiksi työsuhteeni, joka oli allekirjoitusta vaille, peruttiin kun tuli tietoon, että olin opiskellut ja saanut loppututkinnon Leningradin valtiyliopistosta. Kyse oli arkistotyöstä SVUL – Suomen Valtakunnallisen Urheiluliiton keskusarkistossa. Sitä ennen olin harjoitellut arkistotöitä järkkäämällä Urheilumuseon arkistopapereita ja minua suosittelivat niin Urheilumuseon johtaja Risto Nieminen kuin silloinen Valtionarkisto (=nykyisin Kansallisarkisto). Kun kerroin tästä, kohtalostani ja syrjinnästä seuraavassa tilapäisessä työpaikassani, Sadankomitean ja Rauhanliiton arkistossa, pomoni Ilkka Taipale nosti äläkän ja SVUL-arkisto pistettiin työsulkuun. Nostan yhä hattua Taipaleelle, joka on ollut niin monessa mukana pieniä ihmisiä auttamassa, minuakin!

SVUL-potkut olivat lopulta onnenpotku, sillä pari kuukautta myöhemmin, keväällä 1981 minut valittiin Suomen elokuva-arkiston SEA:n arkistoavustajaksi. Lehti-ilmoituksesta vinkkasi minut YLEssä monta monituista kertaa työllistänyt vuokraisäntäni, toimittaja Juha Virkkunen. Pistin anomuksen, ja Juha suositteli, puhui puhelimestakin silloisen SEA-johtajan Olli Alhon kanssa. Kun Olli Alho, Peter von Bagh ja Seppo Huhtala, SEA:n johtokolmikko, kutsuivat työpaikkahaastatteluun, päätin olla rehellinen. En esiintynyt ollenkaan elokuvatuntijana, en edes filmihulluna, vaan kerroin kun kolmikko kysyi harrastuksistani, osaavani erinomaisesti venäjää, treenaavani maratoonille ja silloin tällöin juopottelevani. Se nauratti ja luultavasti Petterin sana ratkaisi: hän halusi arkistoon kielitaitoisia ihmisiä.

Kielitaidosta oli siis hyötyä vuonna 1981 kuten myöhemminkin kun pääsin sisään Joensuun yliopiston Karjalan tutkimuslaitoksen hienoon monikulttuuriseen työkollektiiviin vuonna 1995. Mutta – nämä ovat jo toisia tarinoita, joita valotan niin fiktiivisissä romaaneissani kuin tietokijoissani.

Elämää toisaalla: “Kommunalka” ja Leningradin arki 1970-luvulla

Muutuin Pietarissa pian historiaopintojeni alettua kuolleeksi sieluksi syksyllä lokakuussa 1972. Yliopiston asuntolan eli “obse”kuutosen viidennen kerroksen huoneeseen Mytninskajan rantakadulle jäi tyhjä sänky, kaiken varalle. Kämppekaverit - Kake Suomalainen, Manfred Unkarilainen ja Tsou Korealainen - saivat enemmän elintilaa ja suostuivat mielihyvin maksamaan parin ruplan kuukausivuokrani ja pitämään jatkossa gogolilaisen kuolleet sielut-minäni trokarikomendantti Ivan Filippovitsin kirjoissa. Erotimme hänet myöhemmin lahjusten vastaanottamisesta kun olin itsekin ns. opiskelijaneuvoston, studsovetin jäsen. Puolueneuvosto yliopistolla, partbyro tuki meitä vahvasti; eivät kaikki kommarit olleet Neuvostoliitossakaan lahjottavissa!

Fyysinen olemukseni kiiruhti silloin, siis 1972-73 jo säännöllisesti yliopistoluennoilta kahdeksan neliön kommunalka-kämppään, Gribojedovin kanavan varrelle. Siellä Heinätoria vinosti vastapäätä sijaitsevassa talossa kuului asuneen myös Dostojevski - vai oliko se Raskolnikov? Nyt siellä asuimme me, minä ja raskaaksi pian tuleva vaimoni...

Obsesta häipymiseen oli pätevä ja hyvin yleinen syy, rakastuminen. Asuntolahuoneessa ns. luonnollisten tarpeiden tyydyttäminen - joihin neuvostoyhteiskunta ei aina vastannut sataprosenttisen täydellisesti - oli kaappeja siirtelemällä ja lakanoita ripustelemalla kyllä mahdollista. Pitemmän päälle ja suhteeni vakiintuessa ilmassa alkoi olla ryhmäseksin makua ja tuoksuakin. Ofelia, tuleva vaimoni ja esikoispoikani Leon eli Lefkan äiti oli kotoisin Kaukasuksen juurelta, Kubanilta. Hän ompeli päivät nenäliinoja ja pikkuhousuja ja opiskeli illat. Natisevien hetekoiden rytmi häntä ei niinkään kiusannut. Minua, ujoa pohjalaispoikaa asia ahdisti. Katselin vaatesuunnittelijaksi ja -malliksi aikovaa vaimoani mieluummin

ilman vaatteita, mutta en toivonut muiden häntä kaappien välistä tirkistelevän, saati yhteiseloamme kuuntelevan.

Vuokra-asunnon, kommunalka-huoneen hankkimista varten piti siirtyä reaalisosialismin ja neuvostotoiseuden yleisesti tunnettuihin arkisfääreihin - esimerkiksi Gribojedovin kanavan varrelle, Leijonasillalle.

Leijonasilta saattaa olla Gribojedovin silloista vaikuttavin, vaikka onkin vain hyvin kapea kävelysilta. Sen jokaisessa kulmassa istuu jyrkäv kivileijona. Jokainen niistä näyttää nauravan ja itkevän samalla kertaa joko naapurilleen tai ympärillä kuljeskeleville ihmisille. Leijonat tietävät Pietarin arkielämästä kaiken sen minkä Nevskin byrokraatitkin. Ja ne ovat yhtä hiljaisia, yhtä pysyviä. Harmaalla säällä harmaita.

70-luvulla Leijonasillalla välitettiin tilapäisasuntoja. Se oli ns. varjopuolen kansalaisyhteiskunnan näkyvimpiä paikkoja Leningradissa eikä siihen, siis epäviralliseen asunnovälitykseen miliisi juuri puuttunut.

Toisella puolella Leijonasiltaa parveili viikonloppuisin kourallinen ylimääräisen pinta-alan haltijoita. He vaihtuivat tuhka tiheään. Aurinkoiselle puolelle, sillan korvaan kerääntyä aina suurempi, satapäinen joukko neliöitä janoavia asunnontarvitsijoita. He tulivat yhä uudestaan ja uudestaan: opiskelijat, kesälomalaiset, ilman propiskaa Pietarissa piileskelevät onnenonkijat, alamaailman heitteille jääneet pikkukombinaattorit ja trokarit. Asunnontarvitsijoita riitti.

Epävirallisia, siis kirjoilla olemattomia Pietarin asukkaita arveltiin olevan 1970-luvulla kymmenisen prosenttia kaupungin väestä. Melkoinen, puolimiljoonainen joukko kuolleita sieluja, joita Venäjällä pakkautuu yhä milloin maaseudulle ja leireille, milloin kaupunkiin, viemäreihin, aroille tai asuntolasaarekkeisiin. (En kerro tässä asunnon hakemisesta, saamisesta ja vuokraisännästä enempää, sillä tarina löytyy muualta ja liittyy jo aikaisemmin julkaistuihin kirjoihini: fiktion *Leijonasillalla, vähän vaille viisi* ja puolidokumentaariin elämäkertoihini *Vähän äkkipäinen muuttomies* ja *Joutilaan työhistoria*)

Pari sanaa kuitenkin: Leijonasillalta löytämäni vuokraisäntä Sergei oli aito toisinajattelija, neuvostosysteemin kriitikko. HÄN puhui itsestään niukasti ja senkin vähän ironiseen sävyyn. Kolme kertaa onnistuin kuulemaan hänen runojaan. Paikallisradion monotonisen lausujan suussa ne vaikuttivat majakovskilaisen mahtipontisilta, Sergein yöllisen ystävän Genan laulamina keveältä kabareelta. Ironiaa niissä oli, mutta ei mitään Vladimir Vysotskin suorasukaisuutta. Minä taas lueskelin mieluummin Sergei Jeseniniä, kadehdin miestä joka oli kaunis kuin kukka, Venäjän viimeinen maaseuturunoilija ja kuollut.

Vuokraisäntäni ei ollut raivoraitis, mutta ei koskaan juonut päivisin eikä krapularyyppyjä aamuisin. Hän ei viettänyt juhlia eikä kausijuopotellut viikonloppuja

kuten me opiskelijat. Hän oli eräs harvoja tuntemiani tyyppisiä, jotka juovat vain silloin kun itse haluavat. Näiden tyyppien antama ensivaikutelma on usein kaavamaisen puiseva. Se voi pettää yhtä usein.

Sitä paitsi, Sergein suhteesta viinaan on olemassa kirjallinen todiste, lehtileike Pietarin iltalehdestä. Siinä, hyvin pienessä mielipidejutussa, Sergei vaatii olutkioskien poistamista katujen varsilta ja samanlaisen alkoholin myyntikäytännön toteuttamista kuin Suomessa. Tämä käytäntöhän sitten toteutuikin tilapäisesti 1980-luvun glasnost ja perestroika-vaiheessa, Mihail Gorbatshev aloitteesta, mutta en tiedä oliko Sergei sitä enää todistamassa. Enkä ole varma, oliko kieltolaki edes Neuvostoliiton viimeisinä vuosina lainkaan paikallaan. Olen kadottanut yhteyden yölliseen ajattelijaan, Sergeiin, koska riitelimme myöhemmin samizdat-lehtisten ja käsikirjoitusten salakuljettamisesta länteen, mihin puuhaan Sergei minua varovasti taivutteli. En suostunut, myöhäistä katua.

Noina 1970-luvun loppupuolen vuosina minusta tuli LGU:n historiallisen tiedekuntani Istfakin mallioppilas, jolle neuvostotoiseus ja -arki kävivät silti yhä tutummaksi kuten niissä selviytymistä auttava käyttäytymismallikin - hallittu skitsofrenia. Se on oma neuvostotodellisuutta kuvaava oma käsitteeni, jota valotan esimerkiksi lisensiaatintyössäni ”Intelligentsija Venäjän murroksessa” (2000). Se ei ole mitään monimutkaista teoriaa, vaan opittua ja matkittua käyttäytymistä. Piti nimittäin osata hallitusti käyttäytyä eri tilanteissa, virallisissa ja epävirallisissa. YSTÄVÄPIIRI OPETTI, MATKIMALLA OPPII LAPSIIKIN. Aloin myös tajuta, että puolueeseen kuuluminen tai kuulumattomuus sinänsä ei tehnyt kenestäkään hyvää tai pahaa Neuvostoliitossa.

Oli ihanteellisia neuvostolaisen yhteisöllisyyden ja solidaarisuuden ideologian sisäistäneitä kavereita, jotka eivät haaveilleetkaan puolueurasta. Esimerkiksi hyvät ystäväni, jo edesmenneet Vovka ja Valeri. Heidät vei hautaan vodka, mutta yhtä hyvällä syyllä pettyminen perestroikaan ja uuteen Venäjään. Puolueen sisällä saattoi myös majaillla vilpittömiä ihmisystäviä ja hengissä selvinneitä legendoja Stalinin leireiltä tai muilta rintamilta. Esimerkiksi puoluekomitean eli partbyron Mark Nikoljaevits, joka pelasti minut monelta pahalta. Sitten oli vielä kerros eriaisteisia enemmän tai vähemmän vinksahaneita öisin- tai toisinajattelijoina ja muita konspiraattoreita, joita tunsin vähemmän. Esimerkiksi Sergei Abramovits. Kaikista eniten kaduilla vaelteli tavallisia venäläisiä ihmisiä, neuvostoarkea. Tämä porukka vähät välitti politiikasta tai ideologiasta, mutta heilläkin oli kysyttäessä mielipiteensä. Varsin usein virallisista dogmeista poikkeava.

Mutta: ilman näitä pullonpalautuspaikalle tai juhlapäivien appelsiinijonoon kiiruhtavia elämäntaiteilijoita neuvostokansa ei olisi ollut täydellinen - kuten kielletyllä loistavalla kirjailijalla, Andrei Platonovilla oli tapana sanoa talonmiehen töitä paitsiessaan.

Muutamia myöhäisiä selityksiä Neuvostoliitto-nimisestä maasta

Neuvostoliitto oli 1970-80-luvuilla monien todellisuuksien maa. Niissä sukkuloidessa piti hallita erilaisia selviytymiskeinoja, jotka opettivat myös sosiaalisuutta, yhteisöllisyyttä ja kasvattivat erilaisuuden sietokykyä. Opeille oli käyttöä sekä byrokratian sokkeloissa että kansainvälisen solidaarisuuden sirkuksessa. Sitä paitsi: lännen "kapitalistimaissa" meitä reaalisosialismin tavalla tai toisella sisäistäneitä ja sisältäpäin vuosikausia nähneitä ei ole tuhansittain. Ja tätä kirjoitettaessa on jo myöhäistä nähdä muuta "sosialismia" kuin kiinalaisia, korealaisia tai kuubalaisia kulisseeja...

Pelkkä jako yksityiseen ja julkiseen sfääriin yhteiskuntaelämässä oli paljon monitahoisempi juttu idässä kuin "postmodernissa" lännessä. Lännessähän yksityisyys alkoi juuri tuohon aikaan saada lähes neuroottisia piirteitä. Individualistista yksityisyyttä, ihmisten kammottavaa, jopa vapaaehtoista toisistaan eristäytymistä, piti alkaa varjella, turvata, suojata mitä eriskummallisimmalla lainsäädännöllä. Yksityisyys alkoi hallita elämää, sen paljous ja puute jakaa yhteiskuntaa menestyjiin ja häviäjiin. No, paradoksaalisesti elämme taas aikaa, jolloin liika yksityisyys on häviämässä ns. tietoyhteiskunnan uumenissa kehittyvän orwellilaisen valvonnan myötä. Ja jälleen kaikki tapahtuu vapaaehtoisuuden nimissä. Siis lännessä. Luovutamme elämämme valvonnalle paljon suuremmassa mitassa kuin Neuvostoliitossa konsanaan. Mikä paradoksi!

Neuvostoliitto oli pääpiirteittään totalitaristinen maa Leninin ja Stalinin kaudet, 1917-1953. "Primitiivisen" ja totalitaristisen yhteiskunnan yhdistävä piirre on se, että elämän tulee olla julkista ja esillä - yhteisön kontrollissa ulostamisesta rakasteluun. Tähän ei aivan ylletty Neuvostoliitossa edes Stalinin kaudella, saati myöhemmin. Maa oli liian laaja, valvontakoneisto tehoton, lihamylyly sattumanvaraisesti jauhava ja alamaiset anarkistisen kurittomia. Mutta pääosin yhteiskuntaelämä oli julkista, läpeensä valtiollistettua ja yksityisyyden sfääri pikkuporvarillisessa paitsiossa ellei puolue-valtion kontrollissa. Pitää muistaa, että monelle tämä tällainen elämä oli myös erittäin turvallista, rauhallista ja ennustettavaa.

Toisaalta myös sellaiset sosiologiset käsitteet tai alueet kuten "ulkoinen" ja "sisäinen elämänhallinta" menettivät totalitarismin vuosina "läntisen" merkityksensä. Kansalaisen kannalta keskeiseksi nousi vain sisäisen elämänhallinnan piiri. Puolue-valtio huolehti ulkoisesta elämänhallinnasta (koulutuksesta, urasta, asumisesta ja paljolti vapaa-ajastakin) sen verran tehokkaasti, että vain sisäisellä hallinnalla oli merkitystä yksilön realisoidessa todellista itseään. Tähän yksilön sisäiseen elämänhallintaan kiinnittyi Neuvostoliitossa useimmiten niin paljon dramatiikkaa - myös peitteilyä, selittelyä ja näyttelyä - että sen hallitseminen vaati yksilötasolla melkoisen työpanoksen. Hallitusta skitsofreniasta tuli taitolaji muuallakin kuin vain kriittisen neuvostointelligentsijan toiminnassa.

Suunnilleen 1956-1991 välisen jakson Neuvostoliittoa voi pitää enää korkeintaan autoritäärisenä valtiona, jossa auktoriteetit tippuvat yhä kiihtyvällä nopeudella glasnost ja perestroika-politiikan lähestyessä ja hajottaessa sittemmin koko imperiumin. Elämän privatisoituminen, siis yksityisyys alkaa lisääntyä 60-luvulla esimerkiksi valtavan kaupunkilaistumisen siivellä, kommunalka-asumisen vaihtuessa betonilähiöiden privaattihuoneistoihin. Myös tieteellis-tekninen vallankumous muuttaa työympäristöjä ja ihmissuhteita privatimpaan suuntaan ja luo öisinajattelevat opiskelijakampukset, joilla kukkivat kaikenkarvaiset individualistiset ajatusrakennelmat. Julkinen valvonta ja kontrolli käyvät vaikeammaksi eikä yksityisyyttä kaventavan totaalijulkisuuden, "neuvostoyhteisöllisyyden" periaate enää toteudu valtiollisena aatteena.

Mihail Gorbatschovin kausi 1985-1991 ja 90-luvun murros tarkoitti Neuvostoliitossa ja Venäjällä myös ns. kansalaisyhteiskunnan lopullista, ainakin tilapäistä esiinmarssia:

- kansalaisaktivismi ja erilaiset järjestäytyneet kansanliikkeet tuottavat nyt myös poliittisen pluralismin, venäläisen version monipuoluejärjestelmästä (periaatteessa)
- sananvapaus lopettaa totalitaristisen ja autoritäärisen kansalaisten valvonnan ja sensuroinnin tuoden tilalle julkisuus-periaatteen päätöksenteossa (periaatteessa)
- yksityisyyden kunnioittaminen sallii yksityisyrittämisen, mikä johtaa markkinatalouden venäläisiin muunnelmiin (periaatteessa)

Toisaalta Neuvostoliitto oli 1970-luvulla myös maa, jonne julkisuuden ja yksityisyyden välimaastoon mahtuu myös selkeä kolmas ulottuvuus, ns. yksityinen julkisuus. Esimerkiksi Leijonasilta, epävirallinen mutta kaikkien tiedossa oleva asunnonvälitys edustaa parhaimmillaan tällaista yksityistä julkisuutta kuten myös vaikkapa monet Pietarin 60-70-80-lukulaiset alakulttuurit rock-musiikin ja taiteen alalla. Näitä ihmisten yksityisen julkisuuden piiriin kuluvia tiloja, toimintoja ja tapahtumia oli joka puolella virallisen julkisuuden liepeillä, joskus limittäin. Nimittäisin tällaista kansalaisaktivismia lähinnä latentiksi, uinuvaksi kansalaisyhteiskunnaksi, joka siis toimi myös neuvostojärjestelmän sisällä, esimerkiksi Pietarissa:

- kansalaisten "keittiöseminaareina" kommunalkoissa tai asuntoloissa (esim. obse kuutosen illanvietot ja Sergei Abramovitsin yövieraat)
- "huoneistonäyttelyinä" kielletyn taiteen sfääreissä (esim. Pietarilainen taiteilijaryhmä "Mitki", joka vastusti neuvostojärjestelmää juopotellen ja raitistui Neuvostoliiton tai/ja maksan hajottua)
- alakulttuurien kokoontumistiloissa (esim. Pietarin Nevski-kadun kahvila "Saigon")
- öisin- ja toisinajattelijoiden kokouksissa, kerhoissa (esim. Pietarin Vasilinsaarella toimiva kirjailija Viktor Krivulinin "Klub 81" & Sergei Abramovitsin yövieraat)
- "varjotaloudessa", "blat"-käytännössä (esim. trokaus Pietarin keskustassa, "Sadkon" ja "Evropeiskajan" kulmilla)
- asuntolatansseissa ja epävirallisissa -juhlissa, konserteissa (esim. Vladimir Vysotski)
- olutkioskeilla ja appelsiinijonoissa (esim. karnevalismi, anekdotit)

Jos ajatellaan näitä tiloja ja toimintoja esittämäni hallitun skitsofrenian puitteissa, niin juuri neuvostokauden stagnaatiovaiheessa opittu vaistonvarainen ja hallittu siirtyminen yksityisen ihmisen roolista julkiseen, viralliseen rooliin tai sfääriin ja päinvastoin - juuri tämä luonteva käyttäytymismalli on ns. hallittua skitsofreniaa. Se on sisäistettyä ja hallittua roolipeliä, jota pelataan tietyssä mitassa kaikissa yhteiskunnissa. Totalitarismissa ja autoritaarisissa yhteiskunnissa se vain on sosiaalisen selviytymisen, joskus hengissä pysymisenkin perusehto. Ensimmäinen vuokraisäntäni, esimerkillinen neuvostokansalainen ja Komsomol-runoilija Sergei Abramovits, ei näyttänyt suuremmin kärsivän eri rooleistaan, ulkoisesti. Samalla hän opetti minullekin ns. sisäistä elämäntähtäilyä neuvostolaisittain, pelkällä omalla käyttäytymisellä.

Moni oppi suhteellisen nopeasti "puhumaan yhtä, ajattelemaan toista ja tekemään kolmatta", kuten kirjailija Aleksandr Solzhenitsyn on todennut. Se auttoi virallisten tilaisuuksien, totuuksien ja dogmien viidakoissa ja niiden karnevalisoimisessa toisaalla. "Yhtä" puhuminen oli loppujen lopuksi aika harvinaista, enemmän elämää oli toisaalla, arkisfääreissä. Mutta saattoihan tämä tiedostettu "ketman"-ilmiö tai "kaksoistietoisuus", vaikuttaa kohtalokkaasti luonteenkehitykseeni ja pohjalaisen mentaliteettini vähittäiseen murenemiseenkin.

Toisaalta marxismi-leninismien ideologian (joka oli vahvasti mukana 1970-80-luvun maailmankäsityksessäni, ja näin on yhä, kieltämättä!) osasi moni suomalaisopiskelijakin pitää syrjässä arkipäivän eli reaalisosialismin kolhuilta. Sitä vaalittiin omilla suomalaispiireissä, niin Neuvostoliiton kuin Suomenkin käytännöistä irrallaan.

"Sosialismin teoria ja käytäntö" sai silti välillä huutia juuri tyypillisissä asuntoladebateissa: Leningradin obse kuutosen tai nelosen "keittiöseminaareissa", Timpan, Jompan, Villen, Matin, Pirjon, Kaijan, Helenan, Eijan, Sinikan, Kaken, Karin tai Jussin kanssa väitellessä. Neuvostojärjestelmän puutteet olivat meistä kehittymätöntä sosialismia tai venäläisiä vinksahduksia. Muistan Timpan ja Villen kanssa pohdiskelleeni, joskus Vasilinsaaren luonteenkasvatussuoraa juostessamme, millaista mahtaisi olla arabisosialismi, se sosialismin muoto jossa kaikki puhuvat yhtä aikaa eikä kukaan kuuntele tai tee mitään. Noh, vitsit vitseinä. Pidin myös ns. mustaa kirjaa Neuvostoliitossa kokemistani "vääryyksistä", mutta siitä ei ole historiantutkimuksen lähdeaineistoksi. Mustasta kirjasta tuli pikemminkin pitkä luettelo ensimmäisen vaimoni kujeista ja konna-koukuista, hyvä muistivihko tulevia anekdootteja, tarinoita ja kirjoja varten (!?)

Opiskelua tai vaatimatonta tieteentekoa, diplomien kirjoittamista, oma hallittu skitsofrenia ei suuremmin häirinnyt. Sensuuri ja kielletyt arkistot olivat jo pahempi este. Seminaariesitelmiin ja puheenvuoroihin piti sijoittaa tai päälleliimata marxia ja leniniä, mutta tutkimus sinänsä ei ihan aina pelkkiä fraaseja vilissyt. Sitäpaitsi monen esitelmän tai kurssityönkin tulkinnat sisäpiireissä olivat mielenkiintoista kuultavaa. Vähäinkin virallisista kaavoista poikkeava tutkimustulos kyllä jotenkin

noteerattiin, siis epävirallisesti yksityisessä julkisuudessa. KUULIMME JA TIESIMME PALJON, KERROIMME SUOMESSA VAIN VÄHÄN.

Eri tiloissa ja tilaisuuksissa oppi myös nopeasti kaivamaan esiin sopivat fraasit. Oli aivan eri asia esiintyä tiedekunnan juhlaseminaarissa virallisena puhujana kuin työseminaarissa provosoivana opponenttina, provosoituna opiskelijana - tai sitten illalla keittiöseminaarissa puhua suunsa puhtaaksi. Skitsofrenia olikin monella ulkomaalaisella viimeisinä opiskeluvuosina jo hyvin hallinnassa. Ja onhan siitä myöhemmin ollut, AINAKIN MINULLE, melkoista hyötyä Suomenkin tiede-elämän saarekkeilla - niiden arkisto- ja tutkimuslaitosten liepeillä, joissa olen viivähtänyt. Olen ollut jopa havaitsevinani hallitun skitsofrenian käyttäytymismallin lisääntymistä myös EU-eurostoliittolaisiin käytäntöihin vihkiytyvien suomalaisyliopistojen kampuksilla.

Koska aika kultaa muistot, olisi hauska tietää, löytyisikö Venäjän arkistoista näitä muistoja samentavia dokumentteja? Mahdoinko ansaita oman KGB-mappini? Sen verran tuli leijonasiltojen toiseutta nähtyä, varjotaloutta harrastettua, laittomia matkoja Mustalle Merelle ja Ukrainaan tehtyä, keittiöseminareissa sivu suunsa puhuttua. Tarkkaavaiselle varjostajalle varmasti raportoitavaa löytyi. Luulen, että mappini olisi kuitenkin aika ohut kahdestakin mahdollisesta syystä:

1) Olin neuvostojärjestelmän silmissä sittenkin se "hyödytön idiootti" ja luotettava sisäpiiriläinen, Suomen "veljespuolueen lähettiläs". Tässä ominaisuudessa tuli silloin tällöin toki rikottua (omankin, silloisen) puolueen asettamia käyttäytymissäantöjä esim. juuri keittiökeskustelujen, laittoman matkustelun, neuvostujuomien ja -naisten suhteen. Vaikutuksille alttiina, ihmisläheisyydestä, pariutumisen mystereistä, heteroseksistä ja naisvartaloista ikuisesti kiinnostuneena liikuin jatkuvasti monenlaisessa (nais)seurassa, keskustellen, himoiten ja rakastuen. Menin pari kertaa naimisiinkin eivätkä vaimoni olleet uskollisimpia tovereita luokkataistelujen tai veljespuolue-suhteiden rintamilla. Lapsemme he ovat silti kasvattaneet loistavasti, niin Venäjällä kuin Suomessa, sanoisinko venäläiseen malliin ja tyyliin ! Me, vaimoni ja minä elimme useimmiten toisaalla, minä avioliiton velvollisuuksia useimmiten vältellen. En kiellä. Toisaalta, saattoihan tämä intiimi neuvostoyhteys ja tavallinen arkielämä perheriitoineen ja juhlineen kuitenkin turvata KGB-selustani kaikessa epäpoliittisuudessaan? Mutta: ei yksityiselämästä enempää. Siitä enemmän fiktioissani...

- 2) Neuvostojärjestelmässä valvonta oli kaikesta kokemastani päätellen surkealla tasolla teknisesti eikä perusteellista saksalaistyylistä laajaa ilmiantoverkostoa ollut, siis 1970-luvulla. Ei se ainakaan toiminut totaalisen tehokkaasti tavoittaakseen minunkaltaiseni suht' harmittoman - vain joskus naisiin ja viinaan viehtyneen - elämännautiskelijan hallitun skitsofrenian sfääreistä pieniä vippaskonsteja harrastelemasta.
- 3) Vakoilijaksikin minua on joskus kirjoitusteni operusteella syytetty, mutta vain yhden "värväsyrytyksen" muistan: tökerö lähetystövirikailija pyysi

sotadokumentteja nähtäväksi silloin kun olin töissä elokuva-arkistossa. Tekeytyi elokuva-asiantuntijaksi. Kehotin kääntymään johdon puoleen, ja siihen se jäi. No hard feelings!

Sitäpaitsi, jos KGB-mappini joskus löytyisi, joku opiskeluaajan ystäväni minusta raportoisi, en ole ollenkaan varma haluaisinko avata sitä, koska uskon edelleenkin ihmiseen, venäläisiin neuvostoaikaisiin ystäviini. Eihän elämällä muuten ole mieltä.

Pentti Stranius, Joensuun virallinen Öisinajattelijä, FL-Venäjä-tutkija, freelance-toimittaja, blogisti ja Suomen Kirjailijaliiton jäsen, kirjailija